

אֵתְרָה

וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמֵהּ אֵתְרָה (בראשית מא, מג)
”זוה יוסף שהיה אב בחכמה” (ר"ט)

מתורתו ומשנתו של
שר התורה הגאון הקדוש
רבי יוסף ענגיל זצ"ל

פרשת מטות-מסעי תשפ"ג • שנה ג' - גליון קל"ב • מכון "אוהבי תורה" להוצאת ספרי רבינו זי"ע

תפארת יוסף

פנינים על פרשת השבוע

גליוני הש"ס

יבמת סא

וְאַתֶּם חָנוּ מִחוּץ לַמַּחֲנֶה שְׁבַעַת יָמִים כָּל הַיּוֹם וְנָפְשׁ וְכָל נֶגַע בַּחֲלָל תִּתְחַטְּאוּ וְגו' (ל"א, ט).

אם עצם של גוי מטמא במגע ומשא מן התורה
איתא בגמרא יבמות (סא), רבינא אמר, נהי דמעטינהו קרא (לעכו"ם) מאטמוי באהל, דכתיב (לעיל ט, יד) 'אדם כי ימות באהל', ממגע ומשא מי מעטינהו קרא.

אפילו עצם עכו"ם מטמא במגע, אף על גב דכתיב (שם טו, טז) 'וכל אשר יגע על פני השדה בחלל חרב או במת או בעצם אדם', מכל מקום חזר וכתב גבי הזאתה (שם טז, יח) 'והזה על האהל ועל הנוגע בעצם', ולא כתיב שם 'אדם', עיין חזקוני במדבר (כאן ד"ה תתחטאו). וצריך עיון לפי זה אם עצם עכו"ם מטמא במשא.

ועיני שאלת יעב"ץ
דעצם עכו"ם ועצם כשעורה מיתה - אפילו לרבנן דרבי שמעון בן יוחאי (עיין יבמות שם) - אינו מטמא במגע ובמשא רק מדבריהם, עיין שם היטב שלא נחית לדברינו.

בית האוצר

מערכת א כלל א

אֵלֶּה מִסְעֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יָצְאוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְצִבְיָתָם בְּיַד מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן (ל"א, א).
מ' מסעות כנגד ימי יצירה יומי אבילות

בספר מגיד מישרים להביית יוסף פרשת מטות ומסעי (ד"ה עוד) וז"ל: ונתר הכי כתיב 'מסעי', ואינון (רצה לומר, המסעות, הם) לקבל ארבעים דינין נחתא נפשא כד אתי מהאי עלמא להאי לעלמא, שכנגד ארבעים יום של יצירת הוולד (בכרות כא), וכנגדם כד נפטר מהאי לעלמא - שלשה לבכי, שבעה להספד, שלשים לתגלחת (מועד קטן כו), דצירפא דכלהו ארבעים. ואוף דשלשה ושבעה מכלל שלשים, מכל מקום חושבן ארבעים עולה, עכ"ל.

והכוונה הדשלשה והשבעה יש להם שני עניינים: (א) יש להם ענין המשתווה בכל השלשים, ובו הם מכלל השלשים, ואסור בהם התגלחת כמו בכל השלשים. (ב) יש להם ענין מיוחד שאיננו בשאר ימי השלשים, ומחמתו הם ימי הספד, מה שאין כן שאר הימים. וכן השלשה יש להם עוד ענין מיוחד, אשר מחמתו הם גם ימי בכי, מה שאין כן שאר ימי השלשים. ועל כן נמנים השלשה והשבעה בכפילות - מפאת היותם מכלל השלשים, ומפאת הענין המיוחד אשר להם שאיננו לכלל השלשים, ונמנים משום הכי ביחד ארבעים.

בית האוצר

מערכת א כלל קטו

וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶל־רָאשֵׁי הַמַּטּוֹת וְגו' זֶה הַדְּבָר אֲשֶׁר צִוָּה ד' (ה, א).

'גזירה שוה למחצה' - גם כשלא ילפינו מהנלמד למלמד
אין היקיש וגזירה שוה למחצה (עיין נדרים ז; כריתות כב), אם הוא רק לענין דכשדנין ראובן משמעון - דנין אותו לכל דברים שנוהגים בשמעון, אבל איננו לענין להפוך גם כן, ולומר דכי היכי דאיתקש ראובן לשמעון - הוא הדין שמעון לראובן, או דילמא גם לענין זה אמרינן דאין היקיש וגזירה שוה למחצה, כבר האריכו בזה **האחרונים**.

ועיין רשב"ם בבא בתרא (קכ: ד"ה האי), דאהא דאמר התם, נאמר כאן (בפרשת נדרים) 'זה הדבר', ונאמר להלן (בשחטי חוץ) (ויקרא יז, ב) 'זה הדבר', מה להלן אהרן ובניו וכל ישראל - אף כאן כו'. ומה כאן ראשי המטות - אף להלן כו'. אמר מו, מה להלן אהרן ובניו וכל ישראל כו', למאי הלכתא, אמר רב אחא בר יעקב, לומר שמהפדת נדרים בשלשה הדיוטות כו'. ומה כאן ראשי המטות כו', למאי הלכתא, אמר רב ששת, לומר שיש שאלה בהקדש. ולבית שמאי דאמרי אין שאלה בהקדש כו', האי 'זה' 'זה' מאי עבדי ליה. וברשב"ם וז"ל: 'זה' דראשי המטות 'וזה' דשחטי חוץ מאי דרשי בהו, דכיון דלית להו שאלה בהקדש לית להו גזירה שוה ד'זה' 'זה' כלל, ואפילו למילף נדרים משחטי חוץ לאהרן ולבניו וכל ישראל, דאין גזירה שוה למחצה, עכ"ל.

ומוכח מדברי הרשב"ם יותר מזה, דכל גזירה שוה שאיננה ללמוד שמעון מראובן - כי היכי דגמרינן ראובן משמעון, אזי איננה גזירה שוה כלל, ואין להון כלל גזירה שוה כזאת, דכל גזירה שוה צריך שתהיה ללמוד שני הצדדים - זה מזה וזה מזה, ואם איננה כך אזי גם צד אחד אין ללמוד, ובאתי רק להעיר.

גליוני הש"ס

בבא בתרא עז.

אִישׁ כִּי יִדָּר נָדַר לָד' וְגו' לֹא יִחַל דְּבָרוֹ כְּכָל הַיֵּצֵא מִפִּי יַעֲשֶׂה (ה, א).

התרת נדרים שנדר הקב"ה

איתא בגמרא בבא בתרא (עד), אמר לי (שייעא לרבא בר בר חנה), תא אחוי לך הר סיני, אזלי חזאי דהדרא ליה עקרבא, וקיימא כי חמרי חוורת, שמעתי בת קול שאומרת, אוי לי שנשבעתי (מן הגלות, ר"ט), ועכשיו נשבעתי - מי מפר לי. כי אתאי לקמייה דרבנן, אמרו לי וכו', היה לך לומר מופר לך. **עיין משנה למלך** הלכות נדרים (פ"ה ה"ט), דהקשה

מירושלמי (נדרים פ"ה ה"ד), הנודר מבני העיר - לא ישאל לחכם מבני אותה העיר, משום דהחכם נוגע בדבר. ואם כן הכי נמי בשבועת הגלות הרי רבה היה נוגע בדבר, עיין שם. **ועיין** ספר בניין אריאל על התורה פרשת מטות בסופו (ד"ה ואנא) דכתב, דקושיא מעיקרא ליתא, דטעמא דנוגע - דשמא יתיר שלא כדין (עיין ט"ז י"ד סימן רכח ס"ק ח), ומה שאין כן כלפי שמיא הרי הוא יתברך יודע הדין לאמתו אם יש פתח בנדר זה להתירו, אלא שאינו יכול להתיר לעצמו על פי התורה, שנאמר 'לא יחל דברו' - אבל אחרים מוחלין (חגיגה י), ואם כן על כל פנים כשאחר מתיר - ליתא לחשש נגיעה, עיין שם. **ועיין** סנהדרין (לה) רש"י (ד"ה על אלתו), **ועיין** שם בחידושי הרמ"ה (לו: ד"ה גלות), **ועיין** חגיגה (י) רש"י (ד"ה נשבעתי).

עיונים לתורה

כלל לט

וְעַתָּה הֲרֹגוּ כָּל זָכָר בְּטוֹף וְכָל אִשָּׁה יַדְעַת אִישׁ לְמַשְׁכָּב זָכָר הֲרֹגוּ (ל"א, י).

הטעם שבעולה בפועל אינה נחשבת ראוייה ליבעל **מבואר** אצלינו כבר בכמה דוכתי, דכל עניין ראויית שייך רק כל שאין הדבר בפועל, ומה שאין כן כל שיצא הראויית לפועל, אז בטל ונסתלק עניין הראויית לגמרי, כיון דהפועל עצום יותר מן הראויית לו, ועל כן מתבטל עניין הראויית על ידי הפועל, ואין נחשב עוד ראויית הדבר כאשר יש הדבר בפועל, ונחשב רק הפועל, מה שיש בו הדבר בפועל, אבל עניין הראויית בטל לגמרי.

ועיין סיפרי מטות (פיסקא ה ד"ה ועתה) וז"ל: דבר אחר, 'הרוגו' - למה נאמר, שראוייה ליבעל אמר ליהרג, בעולה על אחת כמה וכמה. אם אמרת כן ענשת מן הדין, לכך נאמר 'הרוגו', ללמדך שאין עונשין מן הדין, עכ"ל הסיפרי. ואינו מובן כלל לכאורה, דמה עונש מן הדין שייך כאן, הרי גם בעולה עדיין היא ראוייה ליבעל, ואם כן אטו בשביל שהיא גם בעולה מיגרע גרע, ואין עונשין מן הדין שייך רק בשני דברים שונים, אלא שהאחד עדיף מן האחר, ומה שאין כן כאן הרי עדיין היא ראוייה ליבעל, וחיבת מיתה מפאת הראויית ליבעל ככל ראוייה לכל ראוייה, ומה בכך שהיא גם בעולה, עיין כזה תוספות יבמות (ב: ד"ה בתו), עיין שם היטב.

ועל כרחוק צריך לומר כוונת הסיפרי כנ"ל, דכיון שהיא בעולה בפועל, אזל ליה עניין נָשָׂם ראוייה ליבעל, כיון שיש בה כבר הדבר בפועל, ואין נידונית עוד על שם ראוייה ליבעל, רק על שם בעולה בפועל, אלא דבעולה בפועל הא עדיף מן הראויית, ואם כן מה שהוא עדיף, בזה שוב הא שייך הא דאין עונשין מן הדין, כיון שהיא דבר אחר אלא דעדיף, ודו"ק היטב מאוד. וכזה נמצא עוד במקומות רבות מאוד, וכמו שכתבנו זה כבר בכמה דוכתי.

(א) עיין הליכות עולם שער ד פרק ב ד"ה דון מינה ומינה - ד"ה דיני היקש; קרבן אהרן על תורת כהנים במדות אהרן פ"ג חלק ו ד"ה ולדעתי.
(ב) בגמרא: "שלתויאל" (דברי הימים א יא, א) - שנשאל על אלתו א"ל. וברש"י: "על אלתו - להתיר לו גזירה שנשבע (הקב"ה) שלא יהא לו בה, והתירו לו בפמליא של מעלה...".
(ג) זה לשונו: "דבר אחר, שנשאל א"ל על אלתו, שגזר שלא יברא, שהרי גזר על אביו להיות ערירי, וכיון שעשה תשובה בטלה גזירה, ודומה כמי שנשבע ושאל על שבועתו והיפך לעצמו. ויש אומרים (רש"י בהערה

(ו) דלית להו דעכו"ם אין מטמא באהל. וראה בית האוצר מערכת א כלל כלא שדן רבינו מי הם התנאים החולקים על רבי שמעון.
(ז) ראה עוד בדגל מחנה אפרים ריש פרשת מסעי ד"ה אך, שהביא בשם זקינו הבעל שם טוב זללה"ה: "כי כל המסעות היו מ"ב, והם אצל כל אדם מיום הולדו עד שובו אל עולמו", וראה שם מה שביאר בזה. וראה גם בעבודת ישראל פרשת מסעי ד"ה אלה, שכתב: "וכ"א יום וכ"א לילות (ובין המצרים) הם מ"ב - כנגד מ"ב מסעות, שצריך לעבור בין המצרים בכמה מסעות לתקן הכל ולעבוד את ד'..."

עניני הגעלת וטבילת כלים שנלקחו מעכו"ם

~ מתוך: גליוני הש"ס; לקח טוב ~

כזביא דמיא, וטבילה ראשונה כעומד ברשות עכו"ם
הוי ולא מהני, דאם אמרין מטבילים כלים טמאים
יטביל כלים טהורים¹. בתמיה, אלא צריך טבילה לאחר
שבא לרשות ישראל, עכ"ל.

וצריך עיון לשון 'כלים טהורים' דנקט, דהא כל
הטבילה עבור שיצאו מטומאת עכו"ם לטהרת
ישראל, ואם כן כל זמן שהם ברשות עכו"ם אדרבה
טמאים הם, והכי הוה ליה למימר - דאיך תועיל טבילה
ראשונה, הרי עדיין הכלי ברשות עכו"ם אחר הטבילה,
וטומאתה חוזרת עליה אחר הטבילה, וכך דזבחים
(צט.), אונן שטבל - אנינותו חוזרת עליו.

ונראה דלשון המהרי"ל, כוונתו לגמרא נדרים (עו.),
אם מטבילין כלי טמא - ליטהר, יטבילו כלי לכשיטמא
יטהר. אלמא דאי אפשר לטבילה למנוע חלות טומאה
אחריה, והכי נמי אי אפשר לטבילה למנוע חלות
טומאה על הכלי אחריה, שהטומאה חלה עליו מפאת
היותו ברשות העכו"ם עדיין². ואולם יותר היה לו
להביא גמרא זבחים הנ"ל, דהוא דומה בדומה ממש.

ויש עוד דמיון לנידון דכאן ביומא (ז): **ובמאירי** שם,
דמצורע טובל ביום הבאת קרבנותיו לביאת מקדש,
ואפילו שטבל מאתמול, ואפילו טבל מאתמול על
דעת ביאת מקדש - לא מהני, וצריך טבילה שנית
למחר, עיין שם. והטעם, דכיון דאתמול לא היה אפשר
לטבילה להועיל לביאת מקדש, שהרי אסור הוא
בביאת מקדש גם אחר הטבילה, דהוא טבול יום עדיין,
לכן אי אפשר שתועיל הטבילה אלמחר, כיון שאינה
מועלת בשעתה. ואם כן הכא נמי, כיון דהטבילה
הראשונה לא הועילה בשעתה, שהרי נשאר הכלי
ברשות עכו"ם עדיין, לכן אין מועלת גם אלאחר זמן
שישתקע הכלי אצל ישראל.

רבי הושעיא קנה בכוונה כלים מעכו"ם כדי שיבוא לידי טבילתם

איאתא בגמרא פסחים (קג:), שבעה מנודין לשמים וכו',
ומי שאין לו תפילין בראשו ותפילין בזרועו וציצית
בבגדו ומזוזה בפתחו וכו'. ובתוספות (ד"ה ואין) כתבו:
אפילו אין לו - יש לחזר ולהביא עצמו לידי חיוב,
כדאשכחן במשה שהיה תאב ליכנס לארץ ישראל כדי
לקיים מצוות שבה (סוטה יד.).

ובגוף הדבר אם יש חיוב לחזר כו', עיין עוד תוספות
מנחות (מא. ד"ה ענישיתו)³. ועיין חולין (קלט:), יכול יחזור
בהרים כו'. ועיין ירושלמי מכות (פ"ב ה"ה), דמצריך
קרא דצריך הגואל הדם לחזר אחר הרוצח להרגו, עיין
שם בפני משה (ד"ה ומניין)⁴. ואולם שם הוא נושא אחר,
וגם איצטרך קרא רק לאפוקי ממשמעות 'בפגעו בו'
(להלן לה, כג), עיין שם היטב. ועיין ברא מציעא (גז.), יכול
פגיעה ממש כו'.

ועיין עוד ירושלמי עבודה זרה (פ"ה ה"ו), רבי
הושעיא זבין כלים ומטבילין. ואינו מובן מאי קא משמע
לן, ופירוש הפני משה דחוק ורחוק⁵. ונראה הכוונה,
שהיה לוקח כלים מעכו"ם במכוון כדי להטבילם, היינו
שרצה להביא עצמו לידי מצוה זו של טבילת כלים
הנלקחים מעכו"ם, ודו"ק.

למידרש 'הוא ימיתנו' מכל מקום.

ח 'תנו רבנן, כי תראה' (שמות כג, ה), יכול אפילו מרחוק, תלמוד לומר
'כי תפגע' (שם שם ד), אי 'כי תפגע' - יכול פגיעה ממש, תלמוד לומר
'כי תראה', ואינו היא ראייה שיש בה פגיעה, שיעור חכמים אחד
משבע מצוה במיל, וזהו ריס.

ט שכתב: "...רבי הושעיא נוהג כשהיה לוקח כלים מהן היה מטבילן,
אבל לא בשאל מהן".

י וראה עוד **אוצרות יוסף** שביעית בזמן הזה קונטרס א פיסקא ח-י.

בהן באור - מלבנן ומטבילן וכו'. ועיין שם בר"ן (לט: מדפי
הרי"ף ד"ה ת"ר) שהביא בשם **הראב"ד** (שם עה: ד"ה מדיחין)
דהכי דייק לישנא דקרא, דכתיב (במדבר לא, כג) 'תעבירו
באש' - דהיינו ליבון, ובת"ר הכי 'וטהר' - דהיינו טבילה,
עיין שם. ובדיעבד אם הקדים טבילה להגעלה וליבון,
יש שם מחלוקת **הראשונים** ז"ל אי מהני, עיין שם היטב
בראשונים (תוספות ד"ה מגעילין; רמב"ן ד"ה מודקתני), ואם כן יש
לומר דפלוגתא זו תליא אי שינוי הסדר מעכב או לא,
ובאתי רק להעיר.

דעת השאלות שקומקום צריך הגעלה - דפעמים מבשל בו

איאתא בגמרא עבודה זרה (עה:), דברים שנשמש בהן
על ידי חמין, כגון היורות והקומקוםסון ומחמי חמין,
מגעילין ומטבילין והן טהורין.

ואף על גב דקומקוםסו לאו דרכיה לבשולי ביה,
זימנין דלא משתכח ליה מנא ומיקרי מבשל ביה - לשון
השאלות פרשת מטות (שאלתא קלז).

לדעת רש"י כלים טעונים מים חיים

איאתא בגמרא שבת (סה:), ועביד (שמואל) להו (לבנותין)
מקוה ביומי ניסון, מסייע ליה לרב, דאמר רב, מטרטא
במערבא - סהדא רבה פרת, סבר שלא ירבו הנוטפין
על הזוחלין. וברש"י (ד"ה וסבר) כתב: ואני קבלתי מרבינו
הלוי, משום דספק זיבת ניהו, וזבה טעונה מים חיים.

כן כתב רש"י גם בסנהדרין (פז. ד"ה הלכות), עיין שם
שכתב שם כן בסתם. וכן כתב עוד רש"י בסתם במועד
קטן (ה. ד"ה מרגילין), עיין שם גירסת ה"ב (אות ד). וכן כתב
עוד בבכורות (נה: ד"ה מקוה).

ומצאתי עוד חידוש בספר הפרדס לרש"י (סימן קכד
ד"ה וכל), דכלים הניקחים מן העכו"ם צריכין טבילה
במים חיים. וצריך עיון גדול ממקרא מלא 'אך במי נדה
יתחטא' (עיין עבודה זרה עה:), ונדה הרי אינה טעונה מים
חיים (עיין שם). אולי כוונתו למאן דיליף טבילת כלים
מ'וטהר' - בעבודה זרה (שם).

ביאור סברת המהרי"ל דבמשפן העכו"ם ונשתקע צריך טבילה שנית

איאתא בגמרא עבודה זרה (עה:), איבעיא להו, משכנתא
מאי. אמר רב בר רב אשי, אבא - משכן ליה עובד
כוכבים כסא דכספא, ואטבליה ואישתי ביה, ולא
ידענא אי משום דקסבר משכנתא כזביני דמיא, אי
משום דחזי לעובד כוכבים דדעתיה לשקועיה.

עיין שו"ת מהרי"ל (סימן נט) כתב, דעכו"ם שמשכן
כלי שלו לישראל והטבילו, ואחר כך נשתקע אצלו,
צריך טבילה שניה בלא ברכה, דדילמא משכנתא לאו

ה שכתבו: "...שאין אדם חייב לקנות טלית המחוייב - אם אין לו".
וראה **אוצרות יוסף** חידושי יורה דעה אות כז ד"ה וי"ל עוד.

ו 'תנו רבנן, כי יקרא קן צפור לפניך' (דברים כב, ו), מה תלמוד לומר,
לפי שנאמר (שם שם ו) 'שלח תשלח את האם ואת הבנים תקח לך',
יכול יחזור בהרים ובעבות כדי שימצא קן, תלמוד לומר 'כי יקרא',
במאורע לפניך".

ז זה לשונו: "לכומר מדכתיב 'בפגעו בו', שומע אני דוקא אם פגע
בו מיד, ומניין שאפילו אינו יכול לפגוע בו מיד שמצוה על גואל הדם
לחזר אחריו, תלמוד לומר 'בפגעו בו הוא ימיתנו', 'הוא יתירא, אלא

**כָּל דָּבָר אֲשֶׁר יָבֵא בְּאֵשׁ תַּעֲבִירוּ בְּאֵשׁ וְטָהַר
אֵךְ בְּמֵי נְדָה יִתְחַטֵּא וְכֹל אֲשֶׁר לֹא יָבֵא בְּאֵשׁ
תַּעֲבִירוּ בְּמֵיִם (לא, כג).**

כדרך ששמשו הגעלתו, מי ששמשו על ידי חמין
יגעילנו צממין, ומי ששמשו על ידי זלי כגון
השפוד והאסקלה ילצנו צאור כו'. ורצמיו דרשו
מכאן, שאף להכשירן מן האיסור הטעין טבילה ללא
ממכות וכו', וכמה הם - ארצעים סאה (רש"י).

המחלוקת בהקדים טבילה להגעלה בנידון אם סדר מעכב

הנה התוספות במנחות (לח. ד"ה ואם הקדים תכלת ללבן יצא)
חידשו כלל בהא דבדאורייתא אין לחלק בין לכתחלה
לדיעבד, וז"ל: תימא, כיון דמקרא הוא דדרשינן (שם
לה: דלבן ברישא, נימא דמעכב, הא לא בעינן שינה
הכתוב לעכב אלא בקדשים (עיין פסחים סא.). ויש לומר,
דלית לן למימר דאסדר לבד יקפיד הכתוב לעכב, כמו
גבי חליצה דאם הקדים ריקה לחליצה מה שעשה
עשוי (יבמות קה.), ואף על גב דכתיב 'ככה' (דברים כה, ט)
- יעובא לא קאי אלא אחסרון מעשה (שם קד:), עכ"ל.

והנה, לפי מה שכתבתי במקום אחר **בחיידושי** (ראה
אתון דאורייתא כלל ב"ד"ה דע), דהא דבדאורייתא אין לחלק
בין לכתחלה לדיעבד מקורו הוא מִן־רַשׁ הירושלמי
בהאורג (שבת פ"ג ה"ג), דדריש 'אלה המצות' (ויקרא כו,
ד) - אם עֲשִׂיתֶן כמצותן הן מצות, ואם לאו אינן מצות,
עיין שם. ותיבת 'מצות' לא קאי דוקא אמצות מעשיות,
כי אם גם כל דיני התורה ומשפטיה הם בכלל מצות,
כמבואר במנין המצות **לראשונים** ז"ל (עיין ספר המצות
לרמב"ם עשה צו; קט; חינוך מצוה קסא; קעה), וקאי תיבת 'אלה'
למעט, שכל מה שציוותה תורה - משפטים ודינים וכל
דברים, צריך שְׁיַעֲשֶׂהוּ כמו שנצטווה בתורה עשייתו, ואם
לא נעשה ככה אינו מועיל כלום, והארכת שם בחידושי.

והנה לפי ההצעה הזאת, אם אנו אומרין דרך חסרון
גוף הדבר מעכב אבל חסרון סדר אינו מעכב, אם כן
ההכרח לומר דשינוי הסדר לא חשוב שלא כמצות,
דכיון דעשה כל המצוה אלא שלא עשאה בסדרה,
על כן חשוב שפיר הדבר הנעשה - שנעשה כמצות,
והחסרון הוא רק דבר מבחוץ במה שאיחר המוקדם
והקדים המאוחר. ורק אם ציוותה תורה שיהיה בדבר
פלוני אלו ואלו המעשים - על דרך משל - וחיסר אחת
מן המעשים, אז הוא נחשב שעשה הדבר ההוא שלא
כמצותו, כיון שחיסר מן המעשים שציוותה התורה בו,
אבל שינוי הסדר לבד חשוב שפיר כמצותו, ודו"ק.

והנה הן כללא דכיליין לן התוספות מנחות הנ"ל
דשינוי הסדר אינו מעכב, יש להעיר מגמרא בעבודה
זרה (עה:), דתני בברייתא דכלים הנלקחים מעכו"ם
שנשתמשו בהן חמין - מגעילין ומטבילין, ונשתמשו

א ראה **לקח טוב** כלל ה פיסקא א, שהביא רבינו את דברי תוספות
בגיטין ג: ד"ה וכי, דבדאורייתא אין לחלק בין לכתחלה לדיעבד,
והאריך בדבריהם.

ב בפיסקא קיא אוילך האריך להעיר עוד מאיוהו מקומן על דברי
התוספות, וכאן הובא רק השיך לפרשתינו.

ג דכלים של עובד כוכבים אינן צריכים טבילה ככלים טהורים.

ד וכן לשון **המהרי"ל** שם (הוצאת מכון ירושלים): "דאם אמרין מטבילין
כלים טמאים יטבילו כלים טהורים לכשיטמאו, בתמיה".

'בכה תבכה בלילה'

תיקון חצות בבכי ובתמרורים אצל ה'חתם סופר' | "אבילות יציאתנו מירושלים, כאילו אותנו הוציא משם וכאילו עינינו רואות..." | 'בכה תבכה בלילה' - אחר חצות שהוא הזמן הנקרא 'לילה' | עת-רצון שבחצות לילה - הכוונה להתפלל על חורבן בית המקדש

בשם התקוני זוהר (הקדמה דף ב), כי עד חצות לילה נקרא ליל, ומחצות ואילך נקרא לילה. ועוד נקדים, דאיתא בזוהר (ח"ג דף נב): **דבתחלת הלילה אסתמו כל תרעין, ובחצות הלילה אתפתחו כל תרעין, ואז הוא עת רצון.** והיינו דאמר כאן 'בכה תבכה בלילה', היינו אחר חצות שהוא עת רצון ונקרא לילה, ואף על פי כן 'דמעתי על לחיה' כפירוש זוהר.

בגליוני הש"ס (ראש השנה כ: ד"ה חצות) מביא **רבינו הגה"ק רבי יוסף ענגיל ז"ע** את דברי הגמרא (שם): "צריך שיהא לילה ויום מן החדש, מנלך, רבי יוחנן אמר, מערב עד ערב, ריש לקיש אמר, עד יום האחד ועשרים לחדש בערב, מאי בינייהו, אביי אמר, משמעות דורשין איכא בינייהו, רבא אמר חצות לילה איכא בינייהו".

וכתב רבינו: "זה מתאים עם המבואר בזוהר (בשלה מו) דחצות האחרון של לילה לו ענין מעלה מה שאינו בחצות הראשון, דלרבא כאן הרי חצות האחרון כבר מתייחס ליום שלאחריו, מה שאין כן חצות הראשון. ואי דאם כן חצות הראשון נמי הרי מתייחס ליום שלפניו, מכל מקום הרי בו הסתלקות ענין היום, שכל שמוסיף בלילה הרי הולך ומסתלק ענין היום. מה שאין כן בחצות האחרון הרי מתחיל ומתקרב ענין היום, ולכן הוא מעלה ודאי."

"ועיני מאירי יומא (עז: ד"ה ומכל) שכתב: וכל שמחצי הלילה ואילך יש שם שיבתא (רוח רעה), עכ"ל. ואין זה מורה חלילה על גרעון הזמן שמחצי הלילה ואילך, שהרי יש שידה זשמנה רק בלילי שבתות (עיין פסחים קיב).

"ולענין היות חצות לילה עת רצון" כבר הביאו יבמות (עב),¹ וקיימתיה מסתברא דנפשאי. וכן הביאו מגמרא ברכות (ג), ואמצעיית דאמצעייתא, **וברא"ש** שם (סימן א) **דהכוונה להתפלל באותם הזמנים על חורבן בית המקדש**, והדברים עתיקינן.

מרת שמחה לעהמאן ע"ה כמה לילות בזה אחר זה, ושאל אותה: "מדוע אין עושים תיקון חצות בקהילתו ובישיבתו?".

במר נפשה שחה האשה את דבר החלום לבן אחיה בעל ה'שבט סופר' זצ"ל, ומאז ואילך הקפידו ביתר שאת לאמרה מדי שבוע בשבוע בבכיות ותחנונים.

בספר 'ישמח משה' (מגילות, איכה א, ב) מפרש את הפסוק (שם): 'בכה תבכה בלילה ודמעתי על לחיה: "פירש בזוהר, שלא הושמו בנאד הקב"ה, על פי (תהלים נו, ט) 'שימה דמעתי בנאדך'. ואני הוספתי נופך, כי בראשית חכמה שער הקדושה פ"ז מביא

ידוע ומפורסם הדבר, עבודת קדשו של הגה"ק **בעל 'חתם סופר'** ז"ע בעריכת 'תיקון חצות'. צערו ואבלו על חורבן בית המקדש היה גדול מנשוא, והיה מבכה על כך כאילו מתרחש החורבן לנגד עיניו ממש. וכפי שקונן פעם בלשון קדשו (ירושלם חתם סופר ח"ג דף פג טור ב): "אבילות יציאתנו מירושלים, כאילו אותנו הוציא משם, וכאילו עינינו רואות הריגות חסידנו ופיזור בנינו, וגלות שכינת תפארתו, והריסת יסודות מקדשנו, ושריפת היכלנו, ואנו יוצאים בגולה, הלא במר נבכה ובכי רב נעורר זעקת שבר ונאקת חלל".

מנהגו היה לומר תיקון חצות בליל שישי בכל שבוע, ובימי בין המצרים בכל יום ויום, והיה שופך דמעות כמים ללא הרף על שכינתא דשריא בגלותא לאוקמא לה מעפרא. בני הישיבה היו אף הם עדים למחזה נורא הוד זה, כאשר מורם ורבים יושב על הארץ ומקונן מרה על חורבן ציון וירושלים ועל עמה אשר הלכו בגולה.

לפני התיבה היה עובר תלמידו הגאון הצדיק **בעל 'מחנה חיים'** זצ"ל, שהיה אומר את התיקון בבכיות נוראות ובדמעות ללא הרף. פעם אחת נעדר ה'מחנה חיים', וניגש בעל תפילה אחר במקומו, אולם הלה התפלל ללא בכיות וללא דמעות. בתום התפילה הגיב ה'חתם סופר' בחריפות: "הודי האומר תיקון חצות ללא בכיות, צריכים לבדוק אחריו, כי איך יתכן לומר קינות אלו מבלי שהלב ימס ומבלי לבכות מאין הפוגות?"²

עד כדי כך היה הדבר, שגם לאחר סילוקו לחיי העולם הבא נטר את כרמו ולא נתן להזניח מנהג קדוש זה. וכפי שמסופר, שבעת שכהן נכדו הגאון **בעל 'שבט סופר'** זצ"ל כאבד"ק פרעשבורג וראש הישיבה, היתה תקופה ארוכה שלא חש בטוב, ובעקבות כך הוזנח מנהג עריכת תיקון חצות שהיה מקודש בישיבה. פעם אחת הגיע ה'חתם סופר' ז"ע בחלום הלילה אל בתו

ובכבוד שור ברכות שם (ד"ה גמרא) הקשה עליו מברייטא דיבמות הנ"ל, וכלשונו: "אלמא דכולי עלמא חצות לילה הוא עת רצון, דאטו תירוך שני פליג אברייטא". **ובכרני יוסף** שם יישב וז"ל: "ואפשר לישב בדוחק, דודאי מחצות עד הבקר זמן יפה לכל חי רצון, ואולם הרב מגן אברהם איירי כלפי מה שכתב מהר"ם ריקאנאטי דיש אומרים דזמן בקשת רחמים סוף הלילה, והוא הכריע דבחצות ראוי וכו', ונמצא דבחצות גופא בדרבנן יש ברירה איזה שעה מחצות עד הבקר יותר שעת רצון היא מאחרות, אף דכל השעות מחצות עד היום זמן יפה. אמטו להכין אתא הרב מגן אברהם ותלמודו בידו, דמשינוי'א דדייק לתת סימן לאמצעיית דאמצעייתא, משמע דבחצות ממש עת רצון היא יותר מהשעות שאחריה, ולתירוך שני לא משמע כן דיש קפידא בעת שהוא חצות ממש, רק כל חצות לילה אחרונה אפשר שהוא שוה אל הרחמים והסליחות. אמור מעתה משמעתא דיבמות לא מכרעא, דאכתי אפשר דסוף הלילה היא יותר עת רצון, או אפשר דכל חצות לילה האחרון שקול ישקל בערך אחד...".

וקינה על החורבן ועל הגלות...".

ד "תנו רבנן, כל אותן ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר, לא היה יום שלא נשבה להם רוח צפונית בחצי הלילה, שנאמר (שמות יב, טז) 'ויהי בחצי הלילה וה' הכה' וגו'. מאי תלמודא, הא קא משמע לן דעת רצון מלתא הוא. ופירש רש"י (ד"ה עת): וכיון דחצות לילה עת רצון למכת בכורות, הוי נמי עת רצון לרוח צפונית כו', עכ"ל. ועיין **שלחן ערוך הרב** (סימן א סעיף א).

ה עיין **מגן אברהם** (או"ח סימן א ס"ק ד): "המקובלים האריכו בענין תפלת חצות, וברקנטי פרשת בראשית (עמוד מו ד"ה בספר) כתב וז"ל: ויש אומרים, זמן בקשת רחמים הוא סוף הלילה, ואני אכריע כי בחצות ראוי לבקש רחמים על כנסת ישראל ועל בניה כו', ובסוף הלילה יבקש צרכיו, ובקשה זו צריכה בנפילת אפים, עד כאן... ובגמרא דילן (ברכות ג) לתירוך הראשון דנתן סימן לאמצעיית דאמצעייתא - והיינו חצות, משמע דעת רצון הוא, ולתירוך השני לא משמע כן".

א גירסא אחרת מובאת, שהחתם סופר אמר עליו: "כמדומה אני שהוא מכת שבתאי צבי ימ"ש, כי אי אפשר לעשות תיקון חצות בלי תאניה ואניה" (מובא בדרשות חתם סופר דף ש טור ד בהערה).

ב ספר 'משנת יוסף' - דרשות ומאמרים, מאמר סג.

ג ראה **סידור שלי"ה** (סדר תקון חצות): "תכלית המדות החשובות, אשריו מי שיעניע אליה כי אין לה ערך, הלא היא לקום בכל לילה בחצי הלילה, ללמוד ולהיות ער עד היום, וממעלותיו הוא שהזוכה אליה הרי זה נקרא עבד ה', ועליו נאמר (תהלים קלז, א-ב) 'הנה ברכו את ה' כל עבדי ה' העומדים בבית ה' בלילות, שאו ידיכם קדש וברכו את ה', כמו שמבואר בזוהר פרשת ויקרא, עיין שם, ועוד במקומות הרבה מן הזוהר הרבו לספר בשבח הזוכה למעלה זו, **עד שאין לך מדה מכל מדות הטובות שהרבו לצוות עליה כל כך בזוהר כמו על דבר זה**, עד שכמעט אין פרשה שלא דברו בה פעם ונשים מענין זה...", ובהמשך דבריו הביא סדר תקון חצות שסידר האר"י ז"ל, כאשר הראשון הוא "לעורר בבכי

עמלק וילדה לו בן, דהבן הוא איננו מתייחס לזרע עמלק, דבעכו"ם הלך אחר הזכר, כמבואר ביבמות (ע"ה), ואם כן הבן - הוא וכל יוצאי חלציו שפיר מקבלין אותו, ועל כזה הכוונה כאן". והא דאמר 'מבני בניו' - לאו דווקא, רק הכוונה יוצאי חלציו, עיין רש"י פסחים (צד: ד"ה בן בנו). ועיין מה שכתבתי על הגליון גיטין (נו:).

דברים שבכתב אי אתה רשאי לאומרו על פה - פרטי דין

בגמרא גיטין (ס:), דברים שבכתב אי אתה רשאי לאומרו על פה.

עיין שאלת יעב"ץ (ח"א סימן פא הב' ד"ה וא"ת), צידד דרק פסוק שלם אסור לאומרו על פה, עיין שם. ועיין שו"ת חות יאיר (סימן קעה).¹ ועיין אריכות בספר **יריאים** (סימן קח; בדפ"ח סימן רסח ד"ה וא"ן), ודעתו שם דכל האיסור רק מדרבנן, וקרא אסמכתא בעלמא, עיין שם היטב בארוכה.

ועיין כלבו (סימן יג) שכתב: יש אומרים, שאין אסור לומר על פה אלא בניגון הטעמים. ואני מצאתי בחידושים של מסכת ברכות, שכל פרשה שנהגו לאמרו בתורה חובה, כמו קריאת שמע, רשאי אדם לאמרו על פה כל שעה שירצה כו'. כללו של דבר, כל פסוק שניתן לאמרו על פה למצוה או לחובה, יכול אדם לאמרו כמה פעמים לרצונו, ואין בכך כלום, אפילו בשעה שאין בו לא מצוה ולא חובה, ואין בזה משום דברים שבכתב, הואיל וניתנו לאומרו פעם אחת למצוה או לחובה, עד כאן. ובירושלמי מפרש, דברים שבכתב כו', שזהו דווקא בספר תורה, שמה יאמרו חסר משם כו', עכ"ל ז"ל.²

אם התורה ניתנה לפרקים

- **תלוי במחלוקת אם תורה חתומה או מגילה מגילה ניתנה**

דע, דאם נאמר דהאבות יצאו מכלל בני נח (עיין רמב"ן פרשת אמור כד, י ד"ה והצרפתיים), יש לומר דהיתה תחלת נתינת התורה מאברהם, אלא דלאברהם ניתן מילה לבד (בראשית יז, י-יד), וליעקב עוד גיד הנשה (שם לב, לג), ובמצרים פסח (שמות יב, ג-יב), ובמרה עוד מצוות (שם טו, טז; עיין סנהדרין נו:), ובסיני היה הגמור.

ויש לומר, דזה תלוי בפלוגתא דרבי יוחנן וריש לקיש בגיטין (ס:), אי תורה חתומה ניתנה, או מגילה מגילה ניתנה. דלרבי יוחנן דסבירא ליה שם דמגילה מגילה ניתנה - יש לומר כן, מה שאין כן לריש לקיש דחתומה ניתנה, וטעמו נראה, דסבירא ליה דאין ראוי לתורה לפי מדריגת אחדותה שניתנה בזה אחר זה - עיין קונטרס **שב דנחמתא** (אות ה פיסקא יז), על כן ההכרח לומר דכל התורה ניתנה בסיני, ומצוות דמקודם נתחדשו, וכמוכן.

החות יאיר לפלפל בזה, והעלה: "והנה אחר דנהגו ברוב תפוצות ישראל לאמור תילים בציבור בכל יום, ודאי דלאו לשם תורה נהגו כך רק לעורר רחמים ולהגביר חסדי דוד הנאמנים ולהעביר גילולים ולהשביט אויב וקטרוגים כענין זמירות, ואחר דנאמרים יום יום מקרי גם כן שגור ורגיל בפי כל, דרובא ככולא, ומותר לפי כל התירוצים הנ"ל, מה שאין כן אמירת המעמדות, מה שיש בו ממקראות...".

ח וראה **גליוני הש"ס** גיטין ס: ד"ה דברים, דמה שהתיר תמיד - מתוך שניתן לאומרו למצוה או חובה, הוא מסביר 'הואיל ואשתרי אשתרי' - עיין יבמות ז: וראה שם מה שהעיר רבינו בדבריו עוד.

ט לשון רבינו שם: "שרבי יוחנן סבירא ליה שהתורה איננה אחדות כאחדותו יתברך שמו, ורק היא בעלת חלקים, ועל כן ניתנה מגילה מגילה - כל מגילה לבדה ומחולקת לחלקים. אולם ריש לקיש סובר כי התורה כולה אחדות אחד, ועל כן סובר שהתורה חתומה גמורה ושלימה ניתנה - כולה יחד, ולא חלק חלק לבדו".

בירושלמי מבואר שבר דרומא אמר בניחותא

בגמרא גיטין (טז:), אכשליה פומא לבר דרומא, ואמרו 'הלא אתה אלקים זנחתנו ולא תצא אלקים בצבאותינו'. דוד נמי אמר הכי (תהלים ס, יב). דוד אתמוהי קא מתמה.

עיין חידושי אגדות למהרש"א (ד"ה ואמרו) מה שנתקשה בזה [וז"ל: ואיכא למידק, דהא לשון חדא אמרו, ומהיכא משתמע טפי בדוד דאתמוהי הוו. ודוחק לומר, לפי כוונת הלב דוד הוה מתמה טפי מההוא גברא].³ ועיין ירושלמי תענית (פ"ד ה"ה), ויתיישב לך [דאיאתא שם: וכד דהוה נפק (בן כוהב) לקרבא, הוה אמר, ריבוניה דעלמא לא תסעוד (לא תעזרינו, קרבן עדה) ולא תכסוף (ולא תשחית אותנו, אלא תניח הכל אל הטבע), 'הלא אתה אלקים זנחתנו ולא תצא אלקים בצבאותינו']⁴.

רק בדברים סמוכים ניכר הבדל ביניהם

בגמרא גיטין (טז:), אשכחיה (בבזראדן) לדמיה דזכריה דהוה קא מרתח וסליק, אמרו מאי האי, אמרו ליה, דם זבחים דאשתפוך. אייתי דמי ולא אידימי.

עיין שו"ת חות יאיר (סימן ל ד"ה דכותיה) דכתב, דשמע להקשות מכאן על מה שכתב רש"י (פרשת וישב לו, לא) על הכתוב (שם) 'וישחטו שעיר עיזים' - שדמו דומה לדם אדם. ותיירך, דרק כשדם שעיר לבדו - נראה כדם אדם, מה שאין כן כששניהם יחד לפני הרואה ניכר ההבחן ביניהם, עיין שם שהביא ראייה לזה.

וחידוש שלא הביא תוספות שבת (טו: ד"ה ועל ספק), דמבואר שם סברא כזאת. ועיין עוד דוגמא - בבא בתרא (קסד:), הני מילי היכא דחתימי סהדי אמחקא כו', עיין שם ברשב"ם (ד"ה השתא), דאם יש מחק אחד לפנינו, אין להכיר בו אם הוא נמחק פעם אחת או שני פעמים, ומה שאין כן אם יש שני מחקין - אחד נמחק שני פעמים ואחד פעם אחת, אז ניכר ההבחן ביניהם, ונראה שזה נמחק רק פעם אחת וזה שני פעמים, עיין שם.

איך קיבלו גרים מבני בניו של המן שהם מזרע עמלק

בגמרא גיטין (טז:), מבני בניו של המן למדו תורה בבני ברק.

בספר תפארת שלמה להרב הצדיק רבי שלמה מראדאמסק ז"ל (רמזי פורים עמוד שסח ד"ה יוצא) הקשה, דהא מבואר בפסיקתא (רבתי) פיסקא ד'זכור את אשר עשה לך עמלק' (יב, ט ד"ה ויחלוש) דאין מקבלין גרים מזרע עמלק, ואם כן איך מבני בניו של המן כו', עיין שם.

ולא קשיא מידי, דמשכחת באשה מזרע עמלק שנישאת לעכו"ם שאינו מזרע

(א) וראה מה שיישב שם.

(ב) עיין **תורה תמימה** במדבר כד, יז אות כד, שהוא הוא בר דרומא דכאן.

(ג) ומבואר דאמר הכל בניחותא.

(ד) **המשך לשונו**: וכפסיקתא הנ"ל הוא גם כן **במכילתא** סוף פרשת בשלח (מסכתא דעמלק פרשה ב אות ג ד"ה ויאמר) **ובפרקי רבי אליעזר** (פרק מט), עיין שם.

(ה) וראה עוד **בית האוצר** מערכת ב כלל ט אות יג; **גליוני הש"ס** ברכות כח. ד"ה וכי.

(ו) על הגמרא שם: "יצתה בת קול ואמרה לו רשע בן רשע בן בנו של עשו הרשע", וז"ל: "דוגמתו פסחים צד", יצתה בת קול ואמרה לו רשע בן רשע בן בנו של נמרוד הרשע, ותיבות 'בן בנו' בשניהם לאו דווקא, רק דהיה מזרעו...".

(ז) שנשאל מאחד שהיה גומר בכל יום תהלים בעל פה, והיה לבו נוקפו, מפני הך דינא דדברים שבכתב אי אתה רשאי לאומרם בעל פה. רק שכך ראה מכמה גדולים וישישים בפולין. והאר"ך

ההבטחה האחרונה שמחוללת פלאים:

"כל מי שיסייע בהדפסת החיבורים שלי, אהיה לו למליץ יושד בעולם העליון"

(הבטחתו של רבינו ז"ע סמוך להסתלקותו, באזני חתנו הגה"צ רבי יצחק מענדל מארגנשטערן זצ"ל - מייסד וראש חברת 'אוהבי תורה' להוצאת ספרי רבינו)

לרכישת הספרים (במשלוח עד הבית), לקבלת הגליון ולתרומות:
טל: 1800-200-855 | דוא"ל: ot035104720@gmail.com